

М. Хвильовий

Редактор Карк

Львів

1934

Р.А.

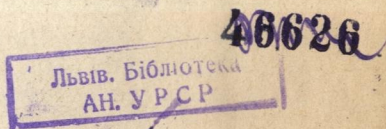
сб 10

М И Х А Й Л О Х В И Л Ь О В И Й.

8339

РЕДАКТОР КАРК.

Кат. 288-38

Л Ь В І В

1 9 2 4.

15(2-4)/7-644

І Бєлий, і Блок, і Есєнін, і Ключєв
Росія, Росія, Росія моя.
Стоїть сторостєрзаний Київ
І двіста розіп'ятий я.

П. Тичина.

Связан я узловыми дорогами,
На которых повесилась Русь.
На которых трактиры с острогами
Хоронили народную грусть.

В. Александровский.

Львівська державна
наукова бібліотека

№

5891

Розділ 1-й.

На стола поклав бравнінга і на нього дивився трівожно, — редактор Карк. Згадав: холодний ранок — 905-го чи 6-го, тоді гімназистом був, це було вчора: учитель, а потім учень, а потім їх ховали в той ранок, в холодний, і дні йшли сірі, сірі — мабуть того холодний. Гімназіальна церква і піп з жіночим обличчям. Повітове місто, болото, гуси, хмари і цвинтар на горі.

Кожний бравнінг має свою історію криваву і темну — у нас, на Україні, сьогодні: 3-го березня року нашого 5-го... а взагалі: 1922-го як довго, як курс нашого карбованця, як товарний потяг в мент відступу в невідомість — і вохкий день, і на деревах жовті сльози, а біля дерев танок умирання, — листя, а біля вокзалу метушаться сім'ї комуністів, а їх не беруть.

Де-хто не встиг сісти, і їх ловили по селах... Мого товариша жінку зловили, а потім згвалтували, і вона стала дурненька.

Кожний бравнінг має свою історію: темну, як духовне нутро окремої особи...

Історія бравнінга така: ліс, дорога, втікачі, вороги, і хати і дерева, і всім байдуже, вже дихати не можна, горять груди і згорають — згорають... Вистріл... Темна історія. У буржуа одбирали бравнінги і вони плакали, а потім у нас одбирали — і ми не плакали, — не іронія! — а може хто й плакав... Чого

одну людину шкода, а до тисячі мертвих байдуже? Почуття колективізму нема, — це не з „азбуки комунізма“, провірте!

Проте це — не щоденник, це справжня сучасна новела.

Редактор Карк підвівся, ще раз трівожно подивився на бравнінга і вийшов.

Розділ 2-й.

Із тихої вулиці пішов на клекіт.

Жевріло блакиттю.

На північ уходили води, — дощ. На заході сонце в зелених усмішках: за міськими левадами уже зеленіло — теж уходило, і мріялось сонцем, за сонцем на Американський материк, тому — там окіян, там велично і синьо.

Так: телеграфні дроти взгіррям і проходили на брудні квартали міста, там вони вище над будинки.

Так: після теплої зливи дротом котились краплі, зупинялись, звисали, а котрі налітали, вливались і падали на брук.

Жевріло блакиттю.

Чудово: смердюче, промислове місто велике, але не величне, — забуло слобожанське народження, забуло слобожанські полки, не утворило американської казки: не уходили будинки в хмари, — чудово, воно ховає сьогодні в своїх заулках кріваві легенди на сотні віків.

Зійшов на тротуар. Пробігали трамваї з задумливим світлом:

на фоні вечірового повітря електричні лампочки тмяно - рожеві. Не хотілось знати, що трамваї убігають на край міста, що трамваї повертаються, що нема далі трамваїв, що далі важкі дороги і кістки замучених коней. А проте чудові легенди революції теж виростають тут.

Наприклад: на цій вулиці, на цім місці, — тут тепер міщане проходять, провозять свині з околиці, — гурток матросів умирав в нерівній боротьбі з ворогами, умирали на автомобілі, коли барикади посувались на північ — інсургенти уходили на північ, а в проваллі раптово зацвіла Венера.

Редактор Карк дивився на вікна: там Чепіга і теж зацвіла. Йшла синя ніч і налягала на будинки, мабуть заповнювала коридорне повітря — коридори довгі, темні, установ. А в міщанських домах тукали мабуть годинники. Тукали, одмірювали простори по культурних, некультурних віках, згадували революції, не знали революцій — народні бунти, селянські повстання, Хмельниччина, Павлюк, Трясило...

І дивився Карк на небо: там голуба безодня, там кінчається життя, а степи України теж голубі — асоціація з небом. Думав:

— Чого так вабить туди — там же смерть? Може тому що голуба?

Потім повернув до дому. Біля цього магазину, — тут тепер державний шоколад продають, — одного зімового ранку він зустрів нову владу. Згадав, як шумувала Україна, — хохол

упертий чоловік, а може тут десь проходив Сковорода, Григорій Савич, великий український філософ, а тепер, кажуть, могила бурьяном заросла і бжолі не гудуть біля дупла, — тільки пчілка иноді пролетить, і шумують революції, повстання на Вкраїні — знову.

Григорій Савич Сковорода, — так російська інтелігенція любить: Грігорій Савич, Николай Романович, Владимир Ільїч, Тарас Григорович. І єсть в цім якась північна солодкість, упертість, і калужські нетри, і Іван Калита, і московська сила — велика велитенська, фатальна, від варяжських гостей іде. І нема тут вишневих садків, — на вишнях у червні проростають зорі, — і нема тут лунких дівочих пісень — далеких, край села, а то в заводськїм посьолкові, або коли з сапками ідуть, а навкруги їх зелено, а за ними із цукроварні ледве-ледве манячить у літні, ясні ночі дим.

Дим... Подумав, що над Україною завжди був дим, і вся вона задимилась в повстаннях, задимилась в муках, огонь уходив десь у землю, тільки на Дінці спокійно думали і упирались в небо димарі. І був огонь і теж — велика велитенська сила, фатальна, тільки від варяжських гостей вона не йшла.

Коли Карк зійшов на місток, біля лихтаря його зупинили.
— Пачістім!

Здивувався: у ночі? подивився на хлопчиська — очі благають. Поставив ногу на підставку, але згадав, що грошей нема.

Пішов. І згадав, як багато тепер дітей на вулиці — з щітками, з цигарками, стільки бачив в Ясах, чи в Бакеу, в Румунії, — там багато кафешантанів, добрі скрипники, — а в горах їдять мамалигу, живуть зі свинями, там же носяться вітри, а з боку Карпатські і Трансильванські гори, снігові верхів'я... Коли в Румунії буде революція?

З Лопані дмухало вохкістю.

Лопань теж має свою історію: на березі багато калу і дохлі коні, а учителі гімназій і досі ловлять удочками рибу і думають — про минулі дні, коли фунт білого хліба коштував 3 коп., а півпляшки — 24.

Лопань теж має свою історію — вона не знала революції, вона не бачила революції, біля неї проходять червоні крамарі, на ній теж зрідка появляються кайори. Розмова:

— Що за світла ніч, а на душі темно: нема простору. Чека. Госпуп. Ех, ти життя прокляте!

Другий голос:

— Нічого. Сила за нами. Ха! Обиватель. А обиватель — хвиля, девятий вал. Регулятор. Піднявся високо, а ну бо нижче! Не хочете? Себе винить. Ми теж де що знаємо. Налетів обиватель — і човен поринув. Обиватель регулятор.

З Лопані дмухало вохкістю.

Розділ 3-й.

Мої любі читачі! — простий і зрозумілий лист. — Я боюсь, що ви мою новелу не дочитаєте до кінця. Ви в лабетах просвітянської літератури. І я поважаю. Та кожному свій час. Творити то є творити. Да. Соловей — от як дерева здалека пухкі, а між дерев біліє, а біля дерева зарясніло — солов'ї не однаково співають, прислухайтесь. Свої Моцарти, Бетховени, чув і Лисенка — солов'я. Переспівувати — не творити, а малпувати. І читач творець, не тільки я, не тільки ми — письменники. Я шукаю і ви шукайте. Спершу від новаторів — і я теж — це нічого: від них, щоб далі можна. А твір мій буде цілком художній — треба продумати, треба знати... Ах, зелені мої сни за далеким невинним. Ах, моя молодість — на фабричних посьолках тебе залишив, заблукалає ти ніччу в шахтарських вогнях, на степах запорізьких безмежних.

Розділ 4-й.

Револьвер системи „бравнінг“ не виходив із голови. Про бравнінг: Конан-Дойль добре знав звичайного читача: розвязка і зав'язка, фабула, сюжет та ин. Шерлок Холмс. Не виходив із голови не тим, що його куплено в повстанця з банди Ангела, а тим, що він лежить в столі, а в кімнаті тихо, домовинно, тим, що є „сьогодні“ і нема „вчора“ — далекого, несподіваного великого, особливо на фоні „позавчора“.

Карк зійшов на площу і раптом обернувся: його покликано.
— Товаришу!

Дивиться: чоловік роскинув руки, немов повітря хапає.

І ще раз:

— Товаришу!

Відкіля цей голос?

Так, він знає цей голос, це 17-го року, голос 17-го року, голос молодії, бадьорої, червількової революції, трівожної радості — може глибокої, може синьої, може це не голос, а сон з оточеного ворогами героїчного Луганську.

І щож: був сліпий, вийшов із лікарні — голодний і радий, і світлий, як усі після хвороби. Він після тифу. І на нього дмухало бузково, ачей ромашками, як дитині, що перший раз стала на ноги, або заговорила.

Хотілось обняти сліпого, згадав сентиментальний роман, провів сліпого на тротуар — і тільки.

Той пішов.

— Товаришу, — і руками повітря ловить.

Думав про радість 17-го року.

Пішов трівожний: стояли в очах січневі сніги, іржали десь повстанські коні — думав.

Розділ 5-й.

Живе редактор Карк близько міського парку, на тім краю, де сонце сходе і блимає в скалках сміття — там вигін, там собаки, а у ночі постріли на сполох — вартові. Між иншим — відповідальности за газету — жадної, відповідальний инший.

На квартиру прийшов випускаючий.

— Entrez!

Редактор Карк завжди: entrez! Випускаючий товариш Шкіц і суворий і булий член Ц. К. есерів. Був на суді — виправдали, тепер щось знає. Поклав останню коректу для підпису.

Редактор Карк:

— Сідайте, прошу.

Шкіц дивиться на всіх трішки с призирством. І на Карка. Безумовно: одні не знають, що є Ц. К., а другі — що він булий. Дивився поверх Каркової голови і стояв. Каркові з ним приємно, а коли згадував неприємно: від Ц. К. дмухало чимсь величним, мов генерал-губернаторство. І прийшло чогось в голову, про величність. Хтось скаржився — їхати далеко: 300 верстов. Не міг уявити: сьогодні за фунта хліба заплатив 100.000 карб. За маленький шматок. Що ж 300?

Мовчав. І Шкіц.

Потім Шкіц запахмурів.

— Україна... Да... Прогавили — і пішла від нас Україна пішла. А все тому, що ми поети, що ми не комерційної вдачі.

І ще суворіш :

— Ми не політики. Ми — поети. Нема в нас і північної жорстокости. Ми романтики.

Редактор Карк:

— Велику французську революцію поети робили.

Зі злістю :

— Французи — нація. А ми без міста, в місті ми музлаї, — роззявивши рота ходимо, а в установах революція і на селі революція. А в тім ми не французької вдачі, ми до німців скоріш. Може вам дивно, а я кажу не дивно. Це ж у нас німець картопельку садить. Не дарма наші культурники до Німеччини їздять. А німецької комерційности в нас і нема. І в цім наше лихо. Ми і короткозорі... А що наш народ? Був по лісах, а тепер в оселі повертається, і плює на нас. Він теж романтик. Наш народ.

Редактор Карк слухав і було боляче і тоскно. Дивився на той стіл, де лежав бравнінг і було сіро, як у 905 - му чи у 6 - му році. Було :

— центральна рада, трудовий конгрес.

Випускаючий взяв підписану коректу і в'яло промовив :

— До збачення.

Потім хвилину розглядав біля дверей статуетку — бюст якогось римського полководця. І Карк дивився на статуетку. Він приніс її з редакції: старовиною віяло. В його редакції ви-

ходила колись велика газета — 17 року. Росповсюджувалась по всій Україні... Ну і від статуетки віяло.

Шкіц, зачиняючи, двері сказав:

— Римський полководець... Дивно.

А за дверима зітхнув.

Приходила ще хазяйка і покликала до себе. Із хазяйчиної кімнати видно дорогу і зоологичний сад. Дорога ховається на краю міста і на ній пасуться — по провінціальному, — гуси. Хазяйка підфарбовує щоки, дарма що стара. У низу її спідниці — шмаття, а все таки вона лермонтовська пані, із гусарів. У неї квартирує де-кільки чоловік. Вона завжди незадоволена з будинкового податку. Говорить:

— З мене беруть податок, а я нічим не торгую. А тепер всі торгують. Або можна прожити не торгуючи?

І ще каже:

— У мене дочка хвора, а їй не дають пайка. А тепер усі хворі мають одержувати пайки, бо тепер комунізм.

Це вона каже досить щиро. Редактор Карк п'є у неї чай. За чаєм вона оповідає йому, як ховала фарфорові чашки від реквізицій — вони лежали у відомого лікаря внутрішніх хвороб, а у нього реквізицій не було.

Потім вона згадувала минуле. Зі станції бігли степові гудки і хазяйка ще говорила.

— Колись їздила в Крим... Вілла була. Горняшки були —

багато. Під'їдемо фаєтоном, а потяг уже шипить. Сядемо — гу! — і поїхали. Так гарно в купе колисає. Ідем, їдем — і так без кінця. На віллу, в Крим. Все за тобою біжить, як в кінематографі. А тебе колисає...

Думав: все це порожньо, а гарно; спогади за єгипетські сфінкси — для чого? а теж гарно.

Потім він підвівся — іти треба. Похитала головою:

— Ах, редакторе! працюєте ви багато. Матвій Самойлович...

І замислилась. Матвій Самойлович її чоловік. Ростріляли за контр-революцію. Це було 3 роки тому. Висів його портрет над її ліжком, а в рядок Михайловський. Купила на базарі, казали, що Михайловський теж не з комуністами.

Коли Карк проходив вітальнею, біля вікна сиділа Нюся. На качальці: не ходє, ревматизм. Качалка зі старими везерунками. Придивишся — щось подібне до візантійських малюнків, а то взагалі до фарбописи якогось минулого століття. Століття — віки. А то нагадує чомусь якогось гетьмана.

Нюся покликала. Коли підійшов, подивилась ясно.

— Драстуйте! — і подала руку.

Рука тепла і м'яка, як його маленька подушка із леб'язого пуху, що подарувала мама. Мама умерла, а подушка нагадувала маму.

Налетіла на вікно сіра хмара і стало волохато. Застріялось. Нюся казала:

— Чому це в голові два дні одбиває: губ-трамот! губ-трамот! Чому це слово? Ну я не знаю. Чому це слово? Навіть в ночі трівожить: знаєте — гупає і утрамбовує. І боляче. Навіщо? Вечоріло.

Слухав, як десь прокричав півень.

Нюся:

— А на тім тижні думала про степи. Про махновщину. Довго-довго думала. І думала, що махновщина то є трагедія інтелігенції лівобережної України. Як ви гадаєте?

Подумав.

— Може.

Потім сів біля неї, а вона ще говорила. Вона говорила краще як Шкіц: тепло, по жіночому. І хотілось погладити її руку. За вікном гуділо місто. Десь ще прокричав півень.

Розділ 6-й.

Зауважте, як пишуть молоді українські письменники. Ви їх мабуть не знаєте, а їх треба знати, це ще в Шевченка написано. Є повірря, що наші діди всі грали на сопілках, тим-то й мова така музична. Наші діди були чабани і виганяли товар на вигін по синій росі, а біля підбитого бурею дуба грали на сопілках. А от Робіндранат Тагор теж народився в нетрах...

Так от, зауважте: вони родились в нетрах і заблукались в нетрах. Це погано. Я вихожу на новий шлях і мені радісно.

Поперед мене горить зоря, як і колись горіла. Я її кладу в своє волосся — і вона горить инакше. Да...

Розділ 7-й.

На подальшім розділі мій читач зупиниться і продумає те, що він прочитав. Ах, як радісно блукати невідомими чебрецевими шляхами!

Розділ 8-й.

Для живої мислі читача.

Розділ 9-й.

Мені хочеться говорити не на тему, і я говорю. Я хочу написати агітаційного листка. Історична справка: великій соціалістичній революції завше бракувало на талановитих поетів — агітаторів, а халтурили всі, за гонорар. Ах, як мені тяжко писати про халтуру, я дивлюсь в майбутнє, я звертають до нащадків: заплюйте темну тінь моїх сучасників від халтури.

Це — реторика утилітарного походження. Ну і щож. З Карком спільного — нічого, а з новелою — багато, з життям — теж багато.

Так от, революція творить новий побут, і треба писати революційний побут. Єсть ще пролетарська поезія. В українській літературі вона утворює добу, а може епоху...

У мене, як на сеансі на користь голодних, в антрактах —

„на користь“. Між иншим — читайте оповідання на тему „голод“ — це корисно.

... Про вічність твору: де тенденція — межа її, де рафінована художність. Я хочу, щоб твір мій був вічним і величним... Пролетарська поезія — не метелик... Яка загальна композиція моєї новели?.. Важко торувати... твердий ґрунт, реп'яхи... Коли я вийду з літератури минулого?..

Відчуйте змагання мого класу! Мій клас — пролетаріят — по крові в бур'янах і на шляхах боротьби за волю, рівність і братерство.

Розділ 10-й.

У редактора Карка очі, як у Гаршина, а очі Гаршина писав Репін, а Репін оголошував себе за українця, і Нюсі здавалось, що в очах Карка — степи. Крім того, вона часто читала Бьольше, може й тому степи.

Стояли ясні дні і проходили ясні дні. За міськими левадами сторожили простори і було просторно, а на душах темно. І на тих і на других, і переможці і переможені — а хто переміг? Це редактор Карк думає. Усі були похмурі, того й театри так повно заповнювала публіка... республіка... ха!.. — це редактор Карк думає.

На заняття ходив вже пізніш відповідального. Вчора зійшлись в кабінеті.

Відповідальний каже:

— Читали „Росію в імлі“ Уельса? Хай тепер радіє — на вулицях весело — магазини всі одчинено.

Заңозуватий чоловік — це видно, і нервовий — це теж видно. Йому повсякчас здається, що з нього глузують. Він лає інтелігенцію, але любить, коли йому скажуть:

— Та ви ж самі інтелігент!

Правда, замахує руками:

— Ізбави бог, ізбави бог!

Каркові він говорить:

— Про присутніх історія змовчує.

Карк інтелігент. Карк червоніє.

Відповідальний уходить.

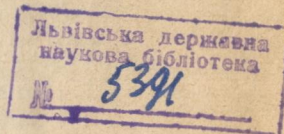
В редакції не по собі. В конторі теж. Контора міститься в одній з кімнат другого поверху.

А там, де була контора, губпечать роздає газети.

І там нудно. Згадує яке життя кипіло тут.

В конторі сидить машинистка, дочка бувшого власника цієї друкарні... (Бувшого... тепер всі — бувші і всебувше і в цій глибині вечірньої мислі...) Каркові шкода її, і він також ставиться до неї, як і до статуї римського полководця — з повагою, і йому сумно, коли дивиться на неї. Здається, що вона, як і Нюся, уміє говорити, що і у неї такі м'які руки, як у Нюсі. Проте він до неї ніколи не говорить.

Редактор Карк любить сидіти в кімнаті коректорів, а в кон-

торі — ні. Тут так тихо, а в низу гудить машина. Голови нахилились над столами. Напруження. Навіть небо працює заглядає сюди: світлі — світлі плями на розістланий папір. Думає: і за 300 літ таке напруження і байдужість до всього, що діється там.

... Шумить машина у низу. —

Пішов знову в кабінет. Йому треба писати передову. Не хочеться. Але він сідає і пише — треба. Потім згадав про „губтрамот“ і в голові почало одбивати:

— Губ-трамот!

Потім він пішов до дому.

І завтра він ходив до-дому, і багато днів ходив до-дому. Дивися: по верхів'ях парку з паровозобудівельного в задумі заходив десь дим. Йшов за димом і думав про дим — знову. По дорозі стрічав знайомих. Як от: в чумарці, зі стьождою, він завше все знає, улесливий, лагідний. Він каже:

— Хі! хочете побачити радянський шлюб? Це цікаво. Справжній робітник, з тютюнової фабрики. І його батько робітник.

Входять в церкву. Улесливий метушиться, вказує на двох, що біля вітара стоять — шлюб. Запевняє, що це робітник, що батько його робітник. А Карк думає, що улесливий мабуть бувший есер, мабуть бувший есдек.

Курить ладан- дим. Церква завше збирала націю — Кирило-

Методієвські братчики, лаври — фортеці. Та от прийшла революція — і закуріло, і не стало церкви, і воскресла церква.

— Христос воскрес із мертвих!..

Пішов дощ.

До Великодних свят було сіро, холодно, першого — паски святили — заясніло весело, тепло. І другого. Потім знову дощі. Віруючі думали, що це знамення, і Карк сьогодні трішки збен-тежений: бачив колись комету з хвостом, чогось тепер зелена, біля Оріону... Нащо комета? А земля одірветься — таки від сонця і полетить в провалля. І тоді будуть смішні революції і автокефалії. Буде тільки дим. Дим заповнить повітря і буде первотвір.

— Христос воскрес із мертвих!..

В церкві співали мелодії з Леонтовича, — кажуть він загинув химерно однієї зеленої ночі, а це було взімку, а його композиції французські діти співають, а у нас в церкві, з ладамом. Вийшов із церкви.

Виходило світло, виходило темно, і уходили за обрій, щоб більше не повернутися. Шуміли трамваї, часом давили людей, а на завтра об'ява: „Комендант міста наказує“.

Колись Карк бачив, як автомобіль задавив велосипедиста. Летіли обидва. Що думав велосипедист? І уявив: Сиваш, трі-возжна ніч, море і 100000. Махновщина по Сивашеві на тачанках. Трагедія інтелігенції лівобережної України...

... Нюся. Вона така лагідна, а везерунки нагадують гетьманщину.

Було сумно.

Вечорами сидів з Нюсею або ходив до відомого українського діяча — з боротьбистів — з рудою борідкою.

Слухав його плани за те, як утворити нову партію — викинути „Р“ з Р. К. П., викинути „У“ з К. П. (б) У., утворити єдину К. П. Це фантазія, це романтика.

Український діяч ще видавав паганенького журналу і не міг його видавати, — самоокупаємість сувора, а в нім не було німецького духу.

І була лагідність і скорбота в сірих очах, і було м'яке тіло.

Фантазії росцвітали під блакитним небом.

Блакитне небо проточувалось на всі вулиці великого промислового міста.

Розділ 11-й.

Зазеленіли міські садки. Виходили няньки і діти, і тут же — бліді обличчя з вокзалу, — невідомі, невідомо, в невідомість. І хотілось кохати і не хотілось кохати.

Редактор Карк виходив в зоологічний сад і прислухався до неясного шуму, що туманів між дерев.

Тягнуло кудись, а на серці наростало склизьке, наростала злість на всіх. В редакції він не хотів стрічатись. Не говорив з відповідальним. Про що говорити?

Була й на нього злість. Росла. Торік думав: parvenu, а відповідальний ріс і була уже злість. Образливо було за себе, за руду борідку, за тисячі розкиданих по Україні невідомих і близьких. А відповідальний ріс, знову лаяв інтелігенцію, і хотілось плюнути йому межі очі, за його неправду, за його лицемірря. Годинами стояв біля букиниста, а недалеко бандурист набринькував про славу України.

Пішов до Нюсі. Нюся розказувала про козаччину, про боротьбу українського народу за своє визволення.

Тоді він говорив — суворий, ніби з борами говорив, коли вони шумлять:

— Ні, Нюсю, я так не можу. Мені важко. Мене оточують люде — а хто вони? Про ймення змовчують. Я не можу жити, не можу творити. У нас жах, — одні продаються, одні вискакують — темні, невідомі, parvenu. Бувші соціал-демократи метрополії беруть. Соціал-демократи!.. Розумієте — в митрах соціал-демократи. Це — жах. Я не можу. Це — жах.

Нюся втішала, він заспокоювався, і вона знову говорила про козаччину, про Хмельниччину.

Редактор Карк:

— Мені сняться зелені сні — навкруги простори, а на мене лізуть гадюки. Я їх б'ю, а вони лізуть. Я не символіст, а вони на мене лізуть...

Нюся:

— Покладіть на мої коліна голову.

Він клав, і вона пестила йому м'яке волосся.

Вона усміхалась:

— Губ-трамот! Губ-трамот!

І він усміхався хворо:

— Губ-трамот! Губ-трамот!

А потім він знову думав про бравнінг і було тоскно, бо хотілось жити, — руда борідка теж хоче жити — одірваний від життя зі своїм журналом радянський автомат.

І було його шкода. А от варяжська сила — велика — велитенська — намирає, ще намирає. І мовить руда борідка з сумом:

— Не придавіть зовсім!

... Підхопився. Хотілось виляятись, кріпко, цинічно, матюком.

В голову лізли соціал-демократи в митрах...

Простогнав:

— Нюсю!

Вона одкинула руку, подивилась на його обличчя — воно було мертве. Сказала схвильовано:

— Ідіть, випийте води!

Редактор Карк підвівся і, як хворий, пішов до дверей.

Розділ 12-й.

Вохкий ґрунт притягує: — вохкість на сонці. Майже що-дня ходив в ярок і вбірав в легені вохкість. З якра чути було дале-

кий шум, в ярках блукало сонце. Знаєте — сонце уміє жити: ранком воно веселе, удень — працювите, увечері задумливе — коли за обрій відходить, а біля нього купчаться хмари, обгортають сонце, — воно задумливе, як мудрець.

Удень бачив, як гурток дівчат біля окацій з сапками. Смішні в шумнім місті: у них такі ноги бронзові і м'язкі. Знаєте: ґрунт, рілля — пухко; тільки що важко пройшов плуг, а недалеко панський маєток, а десь збираються води і зелина буйно б'ється вгору. Знаєте: майбутнє не в обмашиненні життя, а в притягненні природи до машини. Ах, як природа дивиться на машину! Знаєте: колись я вийшов із цеху на повітря після ночної зміни. Цокотіли молотки, гуділи машини — і все задумливо. А в горі їдне небо з зорями — і тільки. За заводським парканом тиша — ніч. Тоді в голові мудро, тоді в серці мудро, тоді я цар життя і моя голова підпирає темно-синю височінь.

Редактор Карк заговорив до дівчат:

— Відкіля ви?

— Хі! хі! хі!

Але одна сміливо сказала:

— Що тобі, паничу? Подивись на себе: тобі жити два дні. Хіба тобі до дівчат?

Здрігнув.

— Відкіля це ти знаєш?

— Знаю! Тепер все пішло на комунію. Всі знаємо. І заспівала:

„Ципльонек жареной, ципльонек вареной,
 „Ципльонек тоже хочіть жить.
 „Я не советской, я не кадецькой,
 „А я народной комисарь“.

І говорила:

— Бач і той лізе в комисарі — ципльонек.

— Да... — сказав і одійшов. Думав...

... Увечері бачив Шкіца. Дивно: почав одягаться краще, навіть надто. І комуністи одягаються краще — може й не всі — неп.

Шкіц організовує трест і вже не говоре про Україну, тільки иноді мало.

Але він каже:

— Практика річ велика. Це — життьова пошлість, але й життьова мудрість. Треба жити. Так після пожежи: стоїш на руїнах — важко, бо смердить трішки і нагадує... та треба жити.

Карк нервово кинув:

— Після пожежи не смердить!

Шкіц уперто заявив:

— Після пожежи маленький дим і... смердить.

І розійшлись.

Знову наростала злість. І на Шкіца. Був самотний, сунула непереможня жахна стихія: степова пожежа... А потім буде дим. Крізь дим вирисовується дірка на чолі...

... Цілу ніч горів степ, бігли отари товару, ревли, і душно було в повітрі...

Так снилося.

Розділ 13-й.

Справа посувається до розв'язки. Як ви гадаєте, чим закінчиться новела? Американці не читають творів з нещасним кінцем, слав'яне — навпаки — така вдача в тих і других. Я буду широко казати: я сам не знаю, чим закінчиться вона.

Проте над новелою я працював чимало. Я нарочито не знаю, чим вона закінчиться.

Я не хочу бути зв'язаним. Я хочу творити по-новому. Все-таки новелу мою дочитайте — цікаво, до чого я прийду?

Розділ 14-й.

Уривок із мого щоденника. Думав про сучасну українську белетристику. Думаю так: іде доба романтизму, — не того, що ви думаєте. Хто цього не зрозуміє, багато втратить. Реалізм прийде, коли із робфаків вийдуть тисячі, натуралізм — коли конче запаскудимو життя.

Розділ 15-й.

В новелі два головні типи: Карк і Шкіц. Я хотів, щоби Нюся покохала Карка, а Шкіц Нюсю. Вони не покохали — і не

треба. Проте не можна в кожній новелі про кохання — як ви гадаєте?

Розділ 16-й.

Навіщо стільки розділів?

Така психологія творчого інтелекта: дати, як мога більш, навіть тоді, коли не можна.

Розділ 17-й.

Ранком заявив відповідальному, щоб підшукував йому заступника.

Спокійно:

— Добре.

Чуття казало:

— Тепер багато знайдеться.

Стрічав руду борідку — це не відповідальний. Хазяйка стала суворіш. Шкіц в тресті — заправило.

Каже:

— Практика велика річ, хоч і життєва пошлість.

Тільки Нюся. А хазяйка стала ще нахабніш.

Не знав, що буде далі, і не цікавивсь. Без посади? Добре. Далі? Однаковісінько.

Йшов міський вечір: фаркали лихтарі, шумувало на тротуарах, а брук — тихше.

Сидів проти Нюсі. Нюся не говорила про Хмельниччину — дивно.

Із вікна видно третину міста, — з 2-го поверху. Місто загадкове, надмрійне. Уносить ген-ген: чогось згадуються лицарські часи в Німеччині, потім бараки з тифозними — тифозні залишились, а вороги прийшли. Тифозні в гарячці, а палати сумні. І думають палати велику народню думу: де правда?

... Йшов міський вечір, фаркали люкси, шумувало на тротуарах, а брук тихше...

— А я вам хочу ще сказати:

Це Нюся.

Карк:

— Говоріть.

— Не думаєте ви, що на Волині і сьогодні ліс шумить? Я гадаю, що шумить. Я в сей мент на Волині.

... Як і завше в тиху погоду струмками відходив за обрій дим — над вечером, над містом.

Редактор Карк:

— А я от: Запоріжжя, Хортиця. Навіщо було бунтувати? Я щоденно читаю голодні інформації з Запоріжжя. І я згадаю тільки, що це була житниця.

На столі стояли фарфорові чашки. Це ті, що лікар ховав.

Карк згадав: український мужик ніколи не бачив фарфорові чашки, а потім він пішов у повстанці — і бачив чашки. Але він

не пив з тих чашок — йому ніколи. Український мужик і на заводі — він всюди український. Буває він пролетар — таких багато. Він більшовик і уміє умирати.

Це було в листопаді — український мужик біг обідранний і темний з гарячими очима з порожніми руками на багнети — чимало їх бігло. Вони уміли умирати. Тоді вітер носився з листям. Було й так: приїздили до його, ставили його до стінки рострілювати. А він казав:

— Простіть, господа... чи то пак, як вас...

Було ще й в ярках — ярки багато знають...

Я: на те революція, на те боротьба. Він редактор Карк: — А все таки вклоняюсь тобі, мій, героїчний народі! твоєю кров'ю ми окропили $\frac{3}{4}$ пройденої нами путі до соціалізму. Почалось з волинців та ізмаїлівців, в Петрограді; продовжується в посьолках Донеччини, в шахтах і на тихих чебрецевих ланах.

Так от, Карк казав:

— Невже я зайвий чоловік тому, що люблю безумно Україну?

Нюся підвела очі, подивилась на Карка і взяла його руку. Вона сказала:

— Я так її, я так люблю мою Україну убогу, що прокляну святого бога, за неї душу погублю.

... Було тихо. Вулицею пролетіла прольотка. Карк схилив голову:

— Нас не зрозуміють: як погубити?

... Було тихо.

Нюся заговорила ледве чуто:

— Моя мама рада, що нема вибухів, а я не рада. Свідомістю моєї мами життя керує, а моєю — ні. Чого це? Я уночі прокидаюсь і прислухаюсь, і мені здається, що я в оселях і там громи. Потім гайдамачина, махновські рейди, тачанки, а над ними я горлицею. Як мені хочеться бути горлицею! У нас в маєткові був байрак і там репьяхи. Коли підходила до них — відтіля пурхали горлиці і летіли до лісу. Потім до нас прийшли селяни, лаяли нас, і ми поїхали в місто.

Карк підвівся і нервово заходив по кімнаті. Пішов до вікна. Вбірав в груди свіже повітря. На першому поверсі грали на піяніно щось стародавнє, далеке. Було в голові: чия музика? Верді?

Стукало в голову:

— Ала-верди! Ала-верди!

І ще:

— Губ-грамот! Ала-верди!

Нюся покликала:

— Вам боляче? Скажіть правду!

Він:

— Не знаю, я дивлюсь вгору — там синьо і нічого не видно, а я щось знаю. Його ніхто не бачить, а я почуваю. На-

летить вітер, розвіє його — я про дим — і нічого не буде. Загориться будинок і довго на всю вулицю йде дух. Тоді буває тоскно.

Нюся:

— Все так — все дим! Я бачила вчора книжечку, червона, для молоді, про козаччину. Малюнки там. Один малюнок: козаки на морі — величний малюнок. Над ними буревісники, над ними в хмарах сховано блукають бурі. Під ними морська безодня. Це символ безумства хоробрих. І от під малюнком надпис: „козаки впливають грабувати турецькі міста“. І текст відповідний... Може й козаччина через 100 літ буде димом...

Карк зблід і схопився з канапи. Але не повірив тому, чого хотілось.

І було тоскно.

Карк пішов в свою кімнату, сів біля столу, в котрім був бравнінг.

Так просидів до 3-х годин ночі.

... Близько вікна пролетіла пташина, гасли зорі. На міській башті загорівся циферблат.

Розділ 18-й.

Новелу скінчено... Що? Так, скінчено...

... Велике промислове місто, велике, але не величне: забуло слобожанське народження, забуло слобожанські полки...

... А проте — чудові легенди революції теж виростають тут.

Нарешті коментарій.

Дієві особи:

1. Автор.

2. Читач.

Читач. — Послухай, шановний авторе, деж твоє авторське обличчя?

Автор. — Любий мій читачу, це ж Карків щоденник (для того: розкрити природу типа), і тільки зрідка проривався я.

Читач. — Ну, а хто ж ти, шановний авторе?

Автор. — Милий мій читачу, редактор Карк думає, що я — парвену.

Читач став біля вікна і замислився.

Автор. — По моєму, я виконав своє завдання. Га? —

Читач мовчав.

В кімнату влетів запашний вітер.

В далекій кузні співали молотки.

За вікном стояв город у вечеровій задумі.

А на горизонті відходило шосе в степову бур'янову безвість.

0,93 коп (1986г)

5391

М. Хвильовий

Редактор Карк

Львів

1984

Р.А.